

ญาณวิทยาแบบค่านท์กับพุทธปรัชญา

บทวิเคราะห์เปรียบเทียบ

บุญอยู่ ขอมพรประเสริฐ

1. บทนำ

นับตั้งแต่มนุษย์กำเนิดขึ้นในโลกและเป็นชีวิตหนึ่งในจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล มนุษย์

ต่างก็มีชีวิตอยู่ด้วยความหวัง และการแสวงหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสวงหาความจริงแท้ของจักรวาล โลก มนุษย์ และสถานะเหนือธรรมชาติด้วยความสงสัยใคร่รู้ของมนุษย์นั่นเองจึงเป็นบ่อเกิดของปรัชญา ดังที่เฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ กล่าวว่า “ความสงสัย (Doubt) เป็นรากเหง้าของปรัชญา” (บุญมี แทนแก้ว, 2536 : 3)

ปรัชญาจึงเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ ปรัชญาเป็นพลังสำคัญต่อร่องรอยความคิดของเราในฐานะที่เป็นมนุษย์ และยังเป็นร่องรอยของอารยธรรมของเผ่าพันธุ์มนุษย์เพราะปรัชญามีอาจล่องลอยอยู่เป็นเพียงความคิดนามธรรม (abstract) แต่ปรัชญาจะถูกดึงดูเข้าสู่ความเข้าใจและวิถีการดำเนินชีวิต (จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี และ นภาเดช กาญจนะ, 2545 : 16) ในแง่ของวิชาการ วิชาปรัชญาจึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตและสิ่งแวดล้อมหรือที่เรียกว่าโลกนั่นเอง ดังนั้น ปรัชญาจึงได้เกิดขึ้นในโลกมาเป็นเวลานานแล้ว ทั้งในซีกโลกตะวันตก และตะวันออก อย่างไรก็ตามด้วยเหตุว่าปรัชญาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ขอบข่ายของปรัชญาจึงครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทำให้ปรัชญาสามารถแยกย่อยเป็นสาขาต่าง ๆ ได้ ซึ่งในปัจจุบันได้มีการแยกปรัชญาเป็น 3 สาขาใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) อกิปรัชญา (Metaphysics) เป็นสาขาที่ว่าด้วยความเป็นจริง (reality) คือความจริงแท้เรื่องโลก คน และภาวะเหนือธรรมชาติ (อดิศักดิ์ ทองบุญ, 2546 : 4) 2) ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นสาขาที่ว่าด้วยความรู้ ศึกษาถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้ความรู้เกิดขึ้น อะไรเป็นบ่อเกิดของความรู้ เป็นต้น 3) คุณวิทยา (Axiology) เป็นสาขาที่ว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์ การใช้เหตุผล หรือตรรกวิทยา (logic) จริยธรรม (Ethics) และความงามหรือสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics)

ทั้งนี้ ในบทความนี้จะกล่าวถึงปรัชญาในสาขาญาณวิทยา (Epistemology) โดยจะหยิบยกญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาที่มีชื่อเสียงของโลกตะวันตกคือ อิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant) มาศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับญาณวิทยาของพุทธปรัชญาหรือปรัชญาของพระพุทธเจ้า ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่แห่งโลกตะวันออก เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องและความแตกต่างกันของวิธีการแสวงหาความรู้ในแนวทางของปรัชญาทั้งสองแบบ เพื่อจะได้พิจารณาให้ถ่องแท้ รวมถึงการนำไปประยุกต์ใช้หรือในการเข้าถึงความรู้ในปัจจุบัน ตลอดจนคุณูปการที่มีผลต่อการแสวงหาความรู้ในปัจจุบัน

2. ญาณวิทยา : ความหมายและขอบเขต

ญาณวิทยา หรือทฤษฎีว่าด้วยความรู้ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Epistemology” ซึ่งมาจากคำว่า episteme มีความหมายเท่ากับ Knowledge หรือความรู้ กับคำว่า Logia ซึ่งตรงกับคำว่า Science หรือ Theory หมายถึงศาสตร์หรือทฤษฎี (ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, 2519 : 1) ดังนั้น ญาณวิทยา ก็คือ ระบบของความรู้ซึ่งเกี่ยวข้องกับตัวการหรือตัวกระทำ (treatment) โดยอาศัยกระบวนการสืบสวนเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการศึกษาธรรมชาติของความรู้และคำถามที่เกี่ยวกับความรู้ของนักปรัชญา (สุรพงษ์ โสชนะเสถียร, 2545 : 1)

ญาณวิทยามุ่งสอบสวนถึงธรรมชาติ บ่อเกิดความสมบูรณ์ และขอบเขตความรู้ของมนุษย์ เช่น ความรู้คืออะไร เกิดจากอะไร กล่าวคือ เกิดจากประสบการณ์หรือเหตุผลหรือทั้งสองอย่าง ความรู้ของมนุษย์น่าเชื่อถือเพียงไร มนุษย์สามารถรู้ถึงโลก วิญญาณ และพระเจ้าได้หรือไม่ เป็นต้น ญาณวิทยามุ่งแสวงหาคำตอบของปัญหาดังกล่าว กล่าวโดยสรุปได้ว่าญาณวิทยาต้องการทราบว่าจะรู้ความจริงได้อย่างไร (How to know reality?) (พิน ดอกบัว, 2544 : 8)

นอกจากนี้ญาณวิทยาเป็นวิชากว้าง ครอบคลุมทุกเรื่องเกี่ยวกับความรู้ และการค่าประกันความจริง (justification of truth) (กิริติ บุญเจือ, 2545 : 115) ทั้งนี้ ปัญหาหลักของญาณวิทยาก็คือความรู้ทางใดบ้างเชื่อว่ารู้ความเป็นจริง เพื่อจะยืนยันได้ว่าเป็นความจริง (truth) การศึกษาเฉพาะประเด็นสำคัญเหล่านี้เรียกว่า ญาณปรัชญา (critical philosophy หรือ criteology) ซึ่งในส่วนนี้ถือว่าเป็นปรัชญาริสุทธ์ (กิริติ บุญเจือ, 2545 : 116) นอกจากนี้ญาณวิทยายังคาบเกี่ยวโยงกับสาขาอื่น ๆ ทั้งในและนอกขอบข่ายของวิชาปรัชญาปัจจุบัน เช่น จิตวิทยาความรู้ (psychology of knowledge) สังคมวิทยาความรู้ (sociology of knowledge)

อย่างไรก็ตามแม้ญาณวิทยาจะมีความคาบเกี่ยวกับศาสตร์สาขาต่าง ๆ แต่ก็มีขอบเขตที่แตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น ในกรณีของสาขาตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับแบบหรือแม่บทแห่งความรู้ โดยพิจารณาถึงชนิดหรือประเภทต่าง ๆ แห่งความรู้ที่ศาสตร์ต่าง ๆ ได้ให้ไว้ เราอาจค้นพบถึงแบบหรือแม่บทอันเป็นมูลฐานแห่งความรู้ แต่ญาณวิทยาสนใจสถานะที่จะทำให้ความรู้เป็นไปได้ เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ และพุดถึงความสัมพันธ์

ระหว่างตัวผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ ซึ่ง ทำให้ความรู้เกิดขึ้น (พระทักษิณคณาธิการ, 2544 : 48) ดังนั้น ญาณวิทยาจึงมีขอบเขตกว้างกว่าตรรกศาสตร์

อีกประการหนึ่ง ญาณวิทยามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอภิปรัชญาชนิดที่กล่าวได้ว่า สิ่งหนึ่งจะอยู่โดยปราศจากอีกสิ่งหนึ่งไม่ได้ ทั้งนี้ อภิปรัชญาจะต้องใช้ญาณวิทยาเป็นเครื่องมือ กล่าวคือ เราไม่สามารถจะค้นคว้าถึงธรรมชาติที่เป็นจริงหรือเป็นปรมาตม์ได้นอกจากว่ามีวิธีการที่จะหยั่งรู้หรือมีวิธีการที่จะพิสูจน์ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ญาณวิทยาเป็นพื้นฐานหรือมูลฐานที่ทำให้เกิดปรัชญา ดังที่ John Locke นักปรัชญาประจักษ์นิยมชาวอังกฤษได้กล่าวไว้ว่า “ถ้าไม่มีญาณวิทยาเป็นองค์ประกอบแล้ว ปรัชญาก็ไม่สมบูรณ์” (ชัยวัฒน์ อุตพัฒน, 2519 : 2)

กล่าวโดยสรุปปัญหาสำคัญของญาณวิทยาเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับที่มาของความรู้ รวมทั้งพยายามศึกษาว่าอะไรเป็นความรู้ที่เป็นที่ยอมรับว่าถูกต้องแท้จริง ดังนั้น ขอบเขตของญาณวิทยาจึงเป็นการพยายามที่จะตอบปัญหาดังต่อไปนี้คือ (1) ความรู้เกิดขึ้นได้อย่างไร ? (2) จะสร้างความรู้ได้อย่างไร ? (3) อะไรคือสิ่งที่เรารู้ ? (4) อะไรคือเงื่อนไขหรือปัจจัยแห่งความรู้ ? ทั้งนี้ในบทความนี้จะพิจารณาเปรียบเทียบญาณวิทยาแบบค่าน้ำกับพุทธปรัชญาใน 3 ประเด็นหลักได้แก่ ที่มาของความรู้ กระบวนการของความรู้ และระดับของความรู้

3. ญาณวิทยาแบบค่าน้ำ

อิมมานูเอล ค่าน้ำ (Immanuel Kant, 1724-1804) เกิดและเสียชีวิตในเมืองโคนิกส์เบิร์ก (Konigsberg) ทางตะวันออกของปรัสเซีย บิดาเป็นช่างทำเข็มขัดและมีเชื้อสายเป็นชาวสก็อต ตลอดชีวิตค่าน้ำได้ไปอยู่ที่อื่นเลย และเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยจนตลอดชีวิต ตำแหน่งสุดท้ายเป็นศาสตราจารย์ทางตรรกวิทยาและอภิปรัชญา ค่าน้ำดำรงชีวิตโศกตลอดมาและถึงแก่กรรมเมื่ออายุราว 80 ปี ค่าน้ำมีผลงานตีพิมพ์เผยแพร่มากมาย แต่ผลงานที่สร้างชื่อเสียงและเป็นที่มียอดผู้อ่านมากที่สุดคือปรัชญาตะวันตกอย่างยิ่งได้แก่ เรื่อง “Critique of Pure Reason” ซึ่งค่าน้ำได้ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1781 ขณะนั้นเขามีอายุ 57 ปี หลังจากนั้นค่าน้ำก็ยังพัฒนาและนำเสนอผลงานออกมาเป็นระยะ ๆ ผลงานที่สร้างชื่อ เช่น Metaphysical Foundation of Natural Science (1786) Critique of Practical Reason (1788) The Metaphysics of Morals (1797)

3.1 ที่มาของความรู้

แนวคิดโดยทั่วไปของค่าน้ำมักจะถูกมองว่า เป็นแนวคิดที่อยู่กึ่งกลางระหว่างเหตุผลนิยมกับประจักษ์นิยม อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าค่าน้ำต้องการจะหาข้อสรุปของความขัดแย้งทางความคิดระหว่างแนวคิดของ Newton กับแนวคิดเกี่ยวกับศีลธรรมและศาสนา กล่าวคือ ค่าน้ำต้องการหาทางแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างวิทยาศาสตร์กับศาสนาและศีลธรรมนั่นเอง (เนืองน้อย บุญยมิตร, 2544: 5) ดังนั้น แนวคิดของค่าน้ำจึงเป็นการพยายามประนีประนอมความเชื่อในศาสนากับเหตุผล และพยายามแก้ไขปัญหาค่าน้ำที่อยู่กึ่งกลางของฝ่ายเหตุผลนิยมและประจักษ์นิยม จนกลายเป็นปรัชญาแนวใหม่เฉพาะตัวที่ได้รับขนานนามว่าเป็นปรัชญาแบบ Kantian หรือ Kantianism

ค้านท์มีความเห็นว่า ทั้งแนวคิดแบบเหตุผลนิยม และประจักษ์นิยมต่างก็ไม่พอสำหรับการอธิบายความจริง โดยค้านท์คิดว่า เมื่อเราไม่เข้าใจอะไร ไม่ได้หมายความว่าสิ่งนั้นไม่มี อาจมีปัญหาคือความบกพร่องของปัญญาของเราก็ได้ (กิริติ บุญเจือ, 2545 : 132) ดังนั้น แนวคิดใหม่ที่ค้านท์เสนอคือการใช้ประจักษ์นิยมร่วมกับเหตุผลนิยมนั่นเอง

ค้านท์เห็นด้วยกับ Hume ว่า ความรู้ได้มาจากประสบการณ์แต่ไม่ได้เห็นด้วยทั้งหมด เพราะเหตุว่าสิ่งที่ไม่ได้มาจากรับประสบการณ์ก็ไม่ได้หมายความว่าสิ่งนั้นไม่มีจริง ค้านท์ได้แยกให้เห็นว่าความรู้ที่มีมาหรือบ่อเกิดจาก 2 แหล่งคือ ความรู้เกิดจากรับประสบการณ์ (a posteriori) กับความรู้ที่เกิดจากเหตุผลซึ่งเป็นความรู้ในตน อันมีมาแต่กำเนิด (a priori) ค้านท์กล่าวว่าความรู้ทั้งหลายย่อมมาจากทั้ง 2 แหล่งร่วมกัน กล่าวคือ มาจากรับประสบการณ์ผ่านกลไกทางความคิดหรือเหตุผลทั้งนี้ กฎเกณฑ์ในทางวิชาการต้องเป็นความรู้ที่ไม่ขึ้นกับประสบการณ์ (a priori) เพราะเป็นเรื่องมโนภาพ (concept) และเป็นสากล (universal) ส่วนความรู้ที่ขึ้นกับประสบการณ์ (a posteriori) ได้จากรับประสบการณ์ด้วยวิธีอุปนัย (induction) ซึ่งให้ความมั่นใจแก่เราอย่างมากแต่ น่าจะเป็นเท่านั้น (probability) (กิริติ บุญเจือ, 2545 : 133)

ค้านท์ขยายรายละเอียดว่า ความรู้ในตน (a priori) อาจเป็นความรู้เชิงสังเคราะห์ได้เช่นกรณีของคณิตศาสตร์ ดังตัวอย่างการใช้สูตรเดิม ๆ ในการแก้ปัญหาโจทย์เลขในข้อใหม่ ๆ แม้วิธีการเช่นนี้จะทำให้เกิดคำตอบ แต่กระนั้น ค้านท์ก็เห็นว่าไม่ใช่แนวทางแสวงหาความจริงของความรู้ เพราะวิธีการของคณิตศาสตร์อาศัยวิธีการพิสูจน์ที่ยังเคลื่อนแคลงของวิธีการอุปนัยทางคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นความจริงแต่ยังไม่ใช่การสังเคราะห์ จึงไม่สามารถแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ได้ หากต้องการให้การแสวงหาความรู้เป็นเรื่องใหม่และเป็นสิ่งสากลเพียงพอที่จะเรียกว่าเป็นความรู้ทั่วไปก็จำเป็นต้องอาศัยวิธีการอื่นร่วมด้วย (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2545 : 33)

ทั้งนี้ ค้านท์เห็นว่าเพื่อความสมบูรณ์จึงควรแยกที่มาของความรู้ออกเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นความรู้เชิงสสาร และส่วนที่สองเป็นความรู้ของจิตหรือความคิด ซึ่งค้านท์เสนอว่า ความจริงอุดมมะ (สัจจะ) จะต้องเป็นผลลัพธ์ของความรู้ทั้งสองแบบ กล่าวคือ ความจริงส่วนแรกเป็นตัวตนของเนื้อหาสารหรือวัตถุทางกายภาพที่เป็นสิ่งที่มีในตัวเอง และเป็นสาเหตุของผัสสะ อันทำให้เกิดความรู้ในส่วนหลังซึ่งเป็นการรับรู้ของบุคคลที่มีต่อตัวตนของเนื้อหาสาร จึงเป็นข้อมูลทางผัสสะซึ่งหากยังไม่เคยประจักษ์มาก่อนก็เป็นความรู้ในตน (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2545 : 33-34) ฉะนั้น หากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้วจะเห็นว่า ค้านท์ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นจุดเริ่มต้นก่อนความรู้ในตน กล่าวโดยสรุป ความรู้ในทัศนะของค้านท์จึงเริ่มต้นมาจากรับประสบการณ์ก่อน แล้วก้าวไปสู่การคิดหาเหตุผลจึงเกิดเป็นความรู้ขึ้น

3.2 กระบวนการของความรู้

ค้านท์เห็นด้วยกับ Hume ว่าเราไม่สามารถรู้สิ่งจริงในตัวเอง (Thing-in-Itself) ได้เพราะสิ่งนั้นอยู่เหนือประสบการณ์ของเรา ความรู้ของมนุษย์ถูกจำกัดอยู่กับประสบการณ์ ดังนั้น ค้านท์จึงเห็นด้วยกับฝ่ายประจักษ์ -

นิยมที่ว่า ถ้าปราศจากผัสสะแล้วความรู้ย่อมเป็นสิ่งเป็นไปไม่ได้ แต่ก็ไม่เห็นด้วยในหลายประเด็นโดยค้านที่กล่าวว่า ลำพังเพียงแต่ผัสสะย่อมไม่สามารถสร้างความรู้และประสบการณ์ขึ้นไม่ได้และจะต้องมีการให้ความหมายแก่ประสบการณ์ด้วย (เดื่อน คำดี, 2530 : 95)

ค่านที่ได้แยกสารหรือวัตถุที่จะรู้ (matter) กับรูปแบบแห่งวัตถุที่จะรู้ (form) ออกจากกัน ทั้งนี้สารหรือวัตถุที่เป็นรูปร่างสามารถสัมผัสได้ จะต้องอาศัยประสบการณ์จึงจะเกิดความรู้ได้ ส่วนรูปแบบของความรู้ซึ่งสัมผัสไม่ได้ ต้องอาศัยจินตนาการและความนึกคิดด้วยเหตุผลจึงจะเกิดความรู้ได้ (Jadunath Sinha, 1965 อ้างถึงใน บุญมี แทนแก้ว, 2545 : 138) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า สารเป็นเนื้อหาของความรู้ ส่วนความคิดหรือความรู้จักเป็นรูปแบบของความรู้ เช่น ความรู้เรื่องคนตาย คนตายเป็นเนื้อหาของความรู้ (matter) ส่วนการรับรู้ในลักษณะยืนยันว่าเขาตายเป็นรูปแบบ (form) ของความรู้นั่นเอง ฉะนั้น เนื้อหากับแบบของความรู้จึงมีความสัมพันธ์กัน

ค่านที่ได้แยกกระบวนการของความรู้ออกเป็น 2 ขั้น ขั้นแรกเรียกว่า “แบบบริสุทธิ์ของผัสสะ” (Pure form of Sensibility) เป็นความรู้ที่เราได้มาทางประสาทสัมผัสโดยผ่านอวกาศและเวลา (Space and time) แล้วเกิดเป็นความรู้เฉพาะหน่วย ทั้งนี้ กระบวนการของความรู้ในขั้นนี้มีจุดเริ่มต้นจากภายนอกคือวัตถุซึ่งค่านที่เรียกว่า Noumena หรือ Things-in-Themselves ผ่านรูปแบบของอวกาศและเวลาซึ่งเป็นกลไกทางความคิดที่เป็นรูปแบบก่อนประสบการณ์ (a priori form) หรือเป็นแบบบริสุทธิ์ของผัสสะนั่นเอง สำหรับค่านที่อวกาศและเวลาเป็นสิ่งไม่มีจริงภายนอก หากมีจริงเป็นอย่างใดเราไม่มีทางรู้ ที่เรารู้เป็นสิ่งที่กลไกสมองของเราปั้นขึ้นขึ้นมาเองแล้วใส่ให้แก่วัตถุที่จะเข้ามาในประสบการณ์ของเรา (กิริติ บุญเชื้อ, 2545 : 136) อย่างไรก็ตาม ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการนี้ก็เป็นเพียงความรู้เฉพาะหน่วยเท่านั้น (Particulars) ขั้นที่ 2 เรียกว่า “แบบบริสุทธิ์ของความเข้าใจ” (Pure forms of Understanding) ซึ่งค่านที่กล่าวว่า หากความรู้เฉพาะหน่วยได้ผ่านแบบแห่งความเข้าใจ ซึ่งมีทั้งหมด 4 ขั้น ๆ ละ 3 แบบรวมทั้งหมด 12 แบบ โดยความรู้เฉพาะหน่วยที่ผ่านแบบแต่ละขั้น ขั้นละ 1 ช่องตามการพิจารณาของกลไกที่เรียกว่า “Schemata” แล้วจึงจะเกิดเป็นความรู้สากลได้ (Universal) อนึ่งความรู้ที่เกิดขึ้นจากขั้นตอนแรกนั้นอาจเรียกว่า “Perceptual Knowledge” ส่วนความรู้ที่ผ่านกลไกแห่งความเข้าใจ 12 แบบแล้วจึงเป็นความรู้สากลอาจเรียกว่า “Conceptual Knowledge”

อย่างไรก็ตามค่านที่ได้กล่าวถึง ความรู้สี่ประเภทหนึ่งที่อยู่นอกเหนือประสาทสัมผัสและความเข้าใจด้วยเหตุผลบริสุทธิ์ ความรู้ชนิดนี้เป็นความรู้เกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม ซึ่งไม่ได้ผ่านมาทางประสาทสัมผัสและเหตุผลบริสุทธิ์ เป็นความรู้ที่เราสามารถรู้ได้ด้วยเหตุผลปฏิบัติ ค่านที่เห็นว่า ความรู้ทางเหตุผลปฏิบัตินี้เป็นความรู้อีกระดับหนึ่งของสมรรถภาพของจิตสูงกว่าเหตุผลบริสุทธิ์เพราะจิตของเราเข้าสัมผัสกับความจริงโดยตรงด้วย ทัศคติญาณ (intuition) โดยไม่ต้องผ่านกลไกทางปัญญาทั้ง 12 แบบดังกล่าวข้างต้น (เดื่อน คำดี, 2526 : 137) เหตุผลปฏิบัติเกิดจาก “ideas of reason” ซึ่งเป็นหน่วยความคิดล้วน ๆ ไม่ติดอยู่ในโลกของประสบการณ์ ซึ่งค่านที่ถือว่าเป็น

หลักเกณฑ์ที่แน่นอน นักวิชาการบางท่านถือว่าเป็น ความรู้ด้วยญาณหยั่งรู้ (Intuitive Knowledge) ซึ่งถือเป็นความรู้ อีกประเภทหนึ่ง (กิริติ บุญเจือ, 2545 : 135) แต่ในบางตำราเรียกว่า Speculative Knowledge (เดื่อน คำดี, 2526 : 136) ในขณะที่บางท่านไม่ถือว่าเป็นความหมายของความรู้ แต่เป็นความหมายทางศรัทธามากกว่า (พระอมรมนี, 2525 : 344) ซึ่งเป็นที่มาหรือเป็นพื้นฐานแห่งแนวคิดทางจริยศาสตร์ของค่านท์

3.3 ระดับของความรู้

จากที่มาและกระบวนการของความรู้ดังกล่าวข้างต้น เราสามารถจัดความรู้ตามทัศนะของค่านท์ออกได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่

1) ความรู้ระดับประสบการณ์ทางผัสสะ (Perceptual Knowledge) เป็นความรู้โดยอาศัยประสบการณ์ทางผัสสะหรือประสาทสัมผัสที่มนุษย์รับรู้เข้ามาตามที่ ปรากฏในชีวิตประจำวัน โดยผ่านกลไกที่เรียกว่าแบบบริสุทธิของผัสสะ (Pure forms of Sensibility) ดังกล่าวแล้วข้างต้น ความรู้ที่ได้ในระดับนี้เรียกว่าเป็นความรู้เฉพาะหน่วย (Particulars) ซึ่งกิริติ บุญเจือ (2545 : 134) เรียกความรู้ระดับดังกล่าวนี้ว่า “Experiential Knowledge”

2) ความรู้ระดับประสบการณ์ทางจิต (Conceptual Knowledge) เป็นความรู้ที่ต้องอาศัยความเข้าใจ ซึ่งค่านท์เรียกว่า Pure forms of Understanding ซึ่งต้องผ่านกลไกของรูปแบบของความคิดหรือ “The Categories” ที่มีด้วยกัน 12 รูปแบบก่อนดังได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วข้างต้น ความรู้ในระดับนี้กล่าวได้ว่าเป็นความรู้สากล (universal) ทั้งนี้ กิริติ บุญเจือ (2545 : 134) กล่าวว่าความรู้ในระดับนี้ถือได้ว่าเป็นความรู้ระดับวิชาการ (Scientific Knowledge)

3) ความรู้ระดับเหนือประสบการณ์ (Speculative Knowledge) เป็นความรู้ที่เหนือไปกว่าประสบการณ์ทั้ง 2 ระดับที่กล่าวมาแล้ว เป็นการรับรู้ทางความคิดโดยตรงไม่ขึ้นกับประสบการณ์ใด ๆ เป็นเรื่องของศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผลโดยไม่ได้อยู่ในโลกแห่งประสบการณ์ทางสัมผัส (พระอมรมนี, 2515 : 330) ซึ่งความรู้ในระดับนี้จะเข้าถึงได้ด้วยการคิดหาเหตุผลที่ค่านท์เรียกว่า “Ideas of reason” โดยค่านท์นำหลักดังกล่าวไปพิสูจน์ใน 3 เรื่อง คือ

- ก. เรื่อง วิญญาณ (Soul) ซึ่งซ่อนตัวอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมต่าง ๆ
- ข. เรื่อง โลก (World) ในฐานะไม่มีขอบเขต ไม่สิ้นสุด สัมพันธ์เป็นชั้นเดียวกัน
- ค. เรื่อง ปฐมเหตุของโลกวัตถุและโลกแห่งจิต (God)

ทั้ง 3 เรื่องดังกล่าวนำไปสู่หลักอิสรภาพ (freedom) หลักอมฤตภาพของวิญญาณ (Immortality of soul) และหลักภาวะมีอยู่ของพระเจ้า (existence of god) อันเป็นส่วนหนึ่งของหลักจริยศาสตร์ของค่านท์นั่นเอง

อนึ่งความรู้ในระดับนี้บางตำราเรียกว่า Intuitive Knowledge หรือความรู้โดยญาณหยั่งรู้หรืออรรถัตถิกญาณ เป็นความรู้ด้วยญาณหยั่งรู้พิเศษที่มีอยู่แล้วในทุกคนแต่เจียบคมต่างกันจึงเข้าถึงได้มากน้อยแตกต่างกัน (กิริติ บุญเจือ, 2545 : 135)

4. ญาณวิทยาแบบพุทธ

พุทธปรัชญาหรือปรัชญาพระพุทธศาสนา เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นองค์ศาสดาของศาสนาพุทธ เกิดขึ้นเมื่อ 2,500 กว่าปีมาแล้ว พระพุทธเจ้านามเดิมว่า สิทธัตถะเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางมหาสิริมายา ผู้ปกครองอาณาจักรกรุงกบิลพัสดุ์ ในประเทศอินเดียในปัจจุบัน หลังจากทรงใช้ชีวิตอันสุขสบายเยี่ยงกษัตริย์จนมีพระชนมายุได้ 29 ปี เจ้าชายสิทธัตถะรู้สึกเบื่อหน่ายต่อโลก และต้องการแสวงหาสิ่งที่เป็นสุขอย่างแท้จริง จึงได้สละเกียรติยศชื่อเสียงทุกสิ่งทุกอย่างแล้วออกบวช ในระยะแรกของการออกบวชเจ้าชายสิทธัตถะได้ปฏิบัติตามลัทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายหลายสำนัก รวมทั้งการบำเพ็ญทุกขกิริยาคด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่ยังไม่สามารถค้นพบสัจธรรมของชีวิต พระองค์จึงเลิกปฏิบัติและเปลี่ยนมาดำรงชีวิตตามปกติตามธรรมชาติ และบำเพ็ญสมาธิครุ่นคิดแสวงหาทางดับทุกข์ จนในที่สุดในวันเพ็ญ 15 ค่ำเดือน 6 พระองค์ได้ทรงค้นพบทางแห่งความพ้นทุกข์ อันเป็นจุดกำเนิดพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบรมศาสดาแห่งพุทธศาสนา ขณะนั้นมีพระชนมายุ 35 ปี หลังจากนั้นได้ทรงเผยแผ่ศาสนาเพื่อชี้ทางดับทุกข์ให้แก่มวลมนุษย์ในที่ต่าง ๆ เป็นเวลาถึง 45 ปี ก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อทรงมีพระชนมายุได้ 80 พรรษา ปัจจุบันคำสอนของพระพุทธศาสนาได้แผ่ไพศาลไปในหลายประเทศทั่วโลก กลายเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างมากในโลกตะวันออก (รวบรวมจากสมศรี บุราราศ , 2545 และ WWW.Thai.net/wathuataparn/BUDOO1.HTML, 18 ตุลาคม 2546)

ญาณวิทยาแบบพุทธ (Buddhist Epistemology) นั้นตามหลักฐานในพุทธศาสนาไม่พบว่ามีคำนิยามของความรู้ที่ชัดเจน (ลักษณะวัด เจริญพงศ์, 2541 : 70) แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาคำสั่งสอนของพุทธศาสนา หรือพระสูตรต่าง ๆ ปรากฏว่าพระพุทธองค์ได้ทรงสอนถึงที่มาหรือกำเนิดของความรู้ของมนุษย์ไว้หลายครั้ง ซึ่งได้มีผู้นำมาศึกษาและรวบรวมไว้เป็นญาณวิทยาของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้มีผู้ศึกษาพบว่า ในพุทธปรัชญามีคำศัพท์ที่ใช้เกี่ยวกับความรู้มากมาย ซึ่งรวมกันได้ถึง 22 ศัพท์ เช่น ชี (ปัญญาทรงไว้ซึ่งประโยชน์) ปัญญา(ความรู้ทั่ว) พุทธิ (ปัญญาเครื่องรู้) วิชชา(ความรู้ 3 ประเภท คือ พระเวท ศิลปศาสตร์ และความรู้ที่เกิดจากสมาธิและความรู้แบบพุทธ) โยนิ(ความรู้เกิดจากการเข้าถึงสาเหตุ มักใช้ร่วมกับมนสิการเป็น โยนิโสมนสิการ) ญาณ(คำนี้ร่วมกับทสสนะ หมายถึงการรู้ไตรลักษณ์) ปฏิภาณ(ความแตกฉาน) วิปัสสนา(ปัญญาเห็นไตรลักษณ์) สัมมาทิฐิ(ความเห็นถูกต้อง) เป็นต้น (เดือน คำดี, 2534 : 123-124) ซึ่งคำศัพท์ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่มีความหมายถึงญาณวิทยาของพุทธปรัชญาในประเภทและระดับต่าง ๆ กัน

4.1 ที่มาของความรู้

ญาณวิทยาของพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า “มนุษย์เรามีวิชาหรือความรู้เป็นมูลฐานมาแต่เดิม ต่อเมื่อเรียนรู้จึงค่อย ๆ รู้ขึ้นทีละน้อย ๆ จนกระทั่งรู้มากที่สุด คือ รู้เท่าทันถึงเหตุและผลของสิ่งทั้งหลาย และสามารถทำให้จิตใจของผู้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาได้ ” (สมักร นุรราวาศ, 2544 : 91) ทั้งนี้ การค้นพบพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าท่านพระองค์ได้นำข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ได้ประสบมา นำมารวบรวมจัดเป็นหมวดหมู่ เป็นเหตุเป็นผลไตร่ตรองสร้างหลักขึ้นมาจากนั้นทรงทดลองทดสอบหลักจนเห็นว่าถูกต้องใช้ได้ และเกิดเป็นความรู้อันเป็นสัจธรรม เป็นความรู้เท่าทันต่อโลกและชีวิตซึ่งนำไปสู่นิพพานซึ่งเป็นความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาทั้งปวง น่าจะไม่มีสักครั้งเดียวที่ทรงสร้างความคิดขึ้นมาจากความว่างเปล่า พระองค์ทรงใช้วิธีคิดจากสิ่งที่แน่นอนอย่างหนึ่งไปสู่สิ่งที่แน่นอนอีกอย่างหนึ่ง เป็นการคิดจากข้อเท็จจริง จากสัจธรรมไปสู่สัจธรรมผ่านการปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไม่ใช่เป็นแค่การนั่งคิดใคร่ครวญเฉย ๆ ดังนั้น กล่าวได้ว่า ความรู้ในพุทธศาสนาได้จากข้อเท็จจริงทางประสาทสัมผัส (สมักร นุรราวาศ, 2545 : 109)

ทั้งนี้ใน กาลามสูตรหรือเกสปุตติยสูตร พระพุทธองค์ได้ตอบคำถามชาวเกสปุติคณิกจำนวนหนึ่งว่า อย่าเพ่งปลงใจเชื่อใน 10 ประการดังต่อไปนี้ (บุญมี แทนแก้ว, 2540 : 224)

- 1) อย่าปลงใจเชื่อด้วยฟังตามกันมา
- 2) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา
- 3) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือกันมา
- 4) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- 5) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ
- 6) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน
- 7) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
- 8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พอใจแล้ว
- 9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปร่างลักษณะว่าน่าเป็นไปได้
- 10) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านนี้เป็นครูของเรา

พระพุทธองค์ทรงชี้ว่าอย่าเพ่งเชื่อในความรู้ที่ได้มาจากแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ ทั้ง 10 ประการดังกล่าว ให้สอบสวนด้วยตนเอง ให้กลั่นกรองและได้รับการยืนยันจากประสบการณ์ตรงก่อนแล้วจึงเชื่อ ดังนั้น ย่อมแปลความได้ว่าพระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ประสาทสัมผัสเป็นแหล่งความรู้ที่เชื่อถือได้ และความรู้ในทัศนะของพุทธปรัชญาจึงต้องเริ่มต้นจากที่ตัวเราเอง โดยอาศัยทวารหรืออายตนะทั้ง 6 ประการ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งนี้เมื่อจิตกระทบอารมณ์อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ซึ่งผ่านมาจากอายตนะ เมื่อนั้นผัสสะเกิดขึ้น ผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการรับรู้ ผัสสะจึงเป็นจุดที่จิตรับข้อมูลจากโลกภายนอก (พระมหาประยูร ธมมจิตโต, 2532 : 23)

ต่อมาภายหลังเกิดผัสสะแล้วก็จะมีเวทนาและสัญญาเกิดขึ้น ในที่นี้สัญญา (Perception) เป็นความจำได้หมายรู้ อารมณ์ถ้าจิตไม่มีกิเลสตัดหาสัญญาจะบริสุทธิ์ คือ รับรู้อารมณ์ตามความเป็นจริง รับรู้สภาวะของสรรพสิ่งตามความเป็นจริงคือรู้เห็น อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา หรือไตรลักษณ์ ซึ่งก่อให้เกิดปัญญาหรือความรู้ันมอง ในขณะที่จิตอันมีกิเลสตัดหาสัญญาจะปรุงแต่งโลกให้เป็นไปตามแรงผลักดันของตัณหา มานะ และทิฐิ ก่อให้เกิดอวิชชาหรือความไม่รู้ทั้งปวงตามมา

ทั้งนี้ ปัญญาอันเป็นความรู้ในพุทธปรัชญานั้นมีแหล่งที่มา 3 ประการ คือ

1) สุตมยปัญญา หมายถึงความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนหรือการถ่ายทอดจากบุคคลอื่น ซึ่งเรียกว่า “ปรโตโมสะ”

2) จินตามยปัญญา หมายถึงความรู้ที่เกิดจากการใคร่ครวญพิจารณาด้วยเหตุผลหรือข้อโต้แย้งต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ”

3) ภาวนามยปัญญา หมายถึงความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากสัญญาบริสุทธิ์ (Pure Perception) และสัญญาพิเศษ (extrasensory perception) ซึ่งต้องอาศัยการอบรมบำเพ็ญเพียร หรือการปฏิบัติกรรมฐานจึงเกิดความรู้ในระดับนี้ได้

อย่างไรก็ตามสำหรับความรู้ที่มาจากประการที่ 1 และ 2 นั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้มีการตรวจสอบก่อน ถ้าความรู้เหล่านั้นตรงกับประสบการณ์ตรงก็ให้ถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง (พระมหาประยูร ชุมมจิตโต, 2532 : 24)

4.2 กระบวนของความรู้

กระบวนการความรู้ของพุทธปรัชญาเริ่มต้นจากประสบการณ์ของมนุษย์เอง โดยมีบ่อเกิดจากประสบการณ์ทางผัสสะ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับแนวคิดประสบการณ์นิยมหรือประจักษ์นิยม แต่ความรู้ระดับผัสสะนั้นก็ก็เป็นเพียงความรู้ระดับโลกียญาณเท่านั้น ส่วนความรู้ในระดับสูงนั้นต้องเกิดจากการฝึกฝนและปฏิบัติธรรม รวมทั้งการพัฒนาปัญญาเพื่อไปสู่ความรู้ในระดับโลกุตระอันเป็นความรู้ที่เป็นอริยสัจ กล่าวคือเป็นความรู้ที่ตรงสภาวะแท้ ๆ ตามเหตุปัจจัย ซึ่งในส่วนนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นตรรกปฏิบัติฐานนิยม ซึ่งมีเนื้อแท้ของการเรียนรู้อยู่ที่การฝึกฝนและการพัฒนาปัญญาเพื่อนำมาซึ่งความรู้ที่ถูกต้องตรงกับ ปราภฏการณ์ ที่เป็นจริง รวมทั้งเปิดโอกาสให้สามารถแก้ไขเมื่อมีความผิดพลาดเกิดขึ้น (สุรพงษ์ โสชนะเสถียร, 2545 : 450)

ดังนั้นในทางพุทธปรัชญาแล้วทฤษฎีกับการปฏิบัติจึงต้องควบคู่กันไปกล่าวคือ เมื่อความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งกลายเป็นสิ่งเดียวกันกับสิ่งที่เรารู้ ซึ่งเป็นความรู้ระดับสูงสุดที่เรียกว่า ตรัสรู้ คือผู้รู้กลายเป็นสิ่งเดียวกับตัวถูกรู้ ความรู้เป็นลักษณะของจิตเหมือนกับอนามยเป็นลักษณะของกาย ร่างกายกับอนามยจึงแยกกันไม่ออก จิตจึงแยกจากความรู้ไม่ออกเช่นกัน (เดือน คำดี, 2534 : 122) ในแง่นี้แสดงว่า ทฤษฎีกับการปฏิบัติแยกกันไม่ออกนั่นเอง ในแง่

ดังกล่าวนี้จึงมีผู้กล่าวว่าพุทธปรัชญา มีความคล้ายคลึงกับปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) กล่าวคือ ทฤษฎีเป็นเครื่องชี้นำการปฏิบัติและการปฏิบัติที่ช่วยให้พัฒนาทฤษฎีสมบูรณ์ขึ้น (วิทย์ วิชาวนิชย์, 2538 : 45)

โดยทั่วไปความรู้ในทางพุทธปรัชญาแบ่งได้เป็นระดับใหญ่ ๆ 2 ระดับคือ ความรู้ขั้นสมถะหรือโลกียะ ซึ่งเป็นความรู้ที่เป็นไปตามสมมติบัญญัติหรือที่เกิดจากความเชื่อของสังคมหรือการพิสูจน์ของนักคิด (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2545 : 450) กับความรู้ขั้นอริยสัจหรือโลกุตระ ซึ่งเป็นความรู้สูงสุดเหนือกาลเวลาเป็นความรู้ที่ตรงสภาวะแท้ ๆ ตามเหตุปัจจัย ทั้งนี้กระบวนการนำไปสู่ความรู้ทั้ง 2 ระดับดังกล่าวต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ หรือการคิดชอบ การคิดเป็น การรู้จักคิด เป็นแกนนำไปสู่การพัฒนาปัญญาหรือการเกิดความรู้

สัมมาทิฐินั้นยังแยกได้อีก 2 ระดับเช่นเดียวกัน คือ สัมมาทิฐิระดับโลกียะหรือจรรย์ธรรมซึ่งเป็นแนวคิดหรือทฤษฎีที่เกิดจากการกระทำและผลของการกระทำเพื่อไปสู่ความรู้ที่มีลักษณะเป็นจริยธรรมหรือมโนทัศน์ที่แฝงค่านิยม หรือความเชื่อของนักวิทยปรัชญาอยู่ด้วย (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2545 : 451) ความรู้ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นความรู้แบบศาสตร์ซึ่งจัดว่าเป็นความรู้โดยสมมติ (Common Knowledge) ที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปทางโลก แต่เป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนจลศรัทธาอันเป็นความเชื่อที่คลอนแคลนไม่มั่นคง (ลักษณะวัตรเจริญพงษ์, 2541 : 74) ซึ่งในพุทธปรัชญาไม่ถือว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง อาจล้มเลิกเปลี่ยนแปลงได้เสมอ

ส่วนสัมมาทิฐิในระดับถัดมาคือ สัมมาทิฐิระดับโลกุตระ เป็นความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเป็นจริงตามที่มันเป็น (พระธรรมปิฎก, 2546 : 10) ไม่เอนเอียงไปตามความของความเห็นของตน ความรู้ในระดับนี้กล่าวได้ว่าเป็นความรู้ขั้นสัจธรรมอันเป็นความรู้ที่เป็นความจริงแท้ หรือเรียกว่าเป็นความรู้เหนือศาสตร์ (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2545 : 451)

กระบวนการความรู้โดยอาศัยสัมมาทิฐินั้นต้องมีปัจจัยสำคัญ 2 ปัจจัยมาประกอบด้วยมิฉะนั้นก็ไม่อาจนำไปสู่ความรู้ได้ ปัจจัยทั้ง 2 ปัจจัยได้แก่

- 1) *ปัจจัยภายนอก หรือ ปรโตโมสะ* ได้แก่การรับถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อ แม่ ครูอาจารย์ เพื่อน สื่อมวลชน ซึ่งสั่งสอนอบรม แนะนำชักจูงไปในทางที่ดีงาม
- 2) *ปัจจัยภายใน หรือ โยนิโสมนสิการ* หมายถึงการไตร่ตรองในใจอย่างแยบคาย การคิดถูกวิธี ความรู้จักคิดหรือคิดเป็น

โดยปกติโยนิโสมนสิการไม่ได้เกิดขึ้นโดยลำพังแต่ต้องเป็นการนำความรู้จากปัจจัยภายนอกมาใคร่ครวญพิจารณาหาเหตุผลจนเกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติของความรู้ที่นำเข้าไปสู่ความรู้ที่แท้จริง (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2545 : 452-453)

อย่างไรก็ตามดังได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า ความรู้ในพุทธปรัชญาต้องเริ่มต้นจากตัวองก่อน และการไปสู่ความรู้ที่แท้จริงอันเป็นความรู้เหนือศาสตร์นั้นต้องอาศัยการฝึกตนเพื่อพัฒนาปัญญาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าต้องมี

กระบวนการเตรียมตนเองเพื่อไปสู่คุณภาพในการใช้ความคิดพิจารณาใคร่ครวญต่อไป จึงจำเป็นต้องผ่านกระบวนการศึกษาตามหลักที่เรียกว่า ไตรสิกขา (สิกขาหรือหลักการศึกษา 3 ประการ) เสียก่อน คือ

1) การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะเรียกว่า อธิ - สीलสิกขา หรือ ศील

2) การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา หรือ สมาธิ

3) การฝึกฝนอบรมทางปัญญา ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ความเป็นไป ตามเหตุปัจจัย รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์ได้ เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา หรือ ปัญญา

หลักการศึกษา 3 ประการนี้ จัดวางขึ้นไว้โดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีกัมมปัญหาของอารยชนเป็นพื้นฐาน หรือเรียกตามภาษาบาลีว่า อริยมรรค อันแปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชนหรือวิถีดำเนินชีวิตที่ ประเสริฐ (พระธรรมปิฎก, 2546 : 12) ดังนั้น อริยมรรคจึงเป็นแนวทางในการเตรียมพร้อมต่อวิถีคิดแบบโยนิโส มนสิการ เพื่อมุ่งสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหาในทางพุทธปรัชญา อริยมรรคประกอบด้วยแนวทางปฏิบัติ 8 ประการ ได้แก่

1. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) คือมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยสอดคล้องกับความเป็นจริง
2. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) คือคิดบริสุทธิ์ ไม่เอนเอียงด้วยความเห็นแก่ตัว
3. สัมมาวาจา (วาจาชอบ) คือการแสดงออกทางวาจาที่มีเหตุผล เป็นไปในทางสร้างสรรค์ก่อประโยชน์
4. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) คือการกระทำที่ดีงาม สร้างสรรค์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
5. สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) คือการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น
6. สัมมาวายะมะ (พยายามชอบ) คือความเพียรในการส่งเสริมพัฒนาสิ่งดีงามให้เพิ่มพูน
7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) คือการมีสติกำกับอยู่กับกิจการงานที่ทำ ไม่เลือนลาง
8. สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) คือมีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ในกิจการงานที่ทำอย่างสม่ำเสมอ

หลักไตรสิกขาได้มีการจัดวางรูปขึ้นโดยมุ่งให้เกิดขึ้นตามหลักปฏิบัติแห่งอริยมรรค โดยศีลหมายถึงการสร้างระบบความรู้โดยเริ่มจากการมีระเบียบวินัยในการใช้ถ้อยคำ การแสดงออกในขอบเขตความรู้ สมาธิ ครอบคลุม ความพยายามที่จะพัฒนาความคิด การใช้สติสัมปชัญญะกำกับ และความแน่วแน่ในการพิจารณาไตร่ตรอง ส่วน ปัญญาหมายถึงการมีระเบียบวิธีให้เหตุผลไม่ว่าการมองอย่างวัตถุนิยมและความคิดที่เป็นอิสระไม่มีอคติยึดมั่นในความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งจนขาดการพิจารณาในมุมมองอื่น (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2545 : 455)

4.3 ระดับของความรู้

ความรู้ในพุทธปรัชญานั้นสามารถแบ่งออกได้ 6 ระดับ โดยจัดลำดับตั้งแต่ความรู้ในระดับต่ำซึ่งเรียกว่า โลกีย - ปัญญาไปสู่ความรู้ในระดับสูงที่เรียกว่า โลกุตระปัญญา ได้ดังนี้

1) ความรู้ระดับวิญญานหรือการรับรู้ (Consciousness) คือความรู้แจ้งอารมณ์เป็นความรู้เริ่มแรกเมื่อได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น เป็นต้น ความรู้ระดับวิญญานเกิดจากองค์ประกอบทั้งสามคือ อารมณ์ อายตนะภายใน (ทั้ง 6 ประการ) และจิตสัมผัสกัน ซึ่งมีทั้งหมด 6 อย่างได้แก่

- จักขุวิญญาน เป็นความรู้ที่เกิดจากตาสัมผัสกับรูป
- โสตวิญญาน เป็นความรู้ที่เกิดจากหูสัมผัสกับเสียง
- ชานวิญญาน เป็นความรู้ที่เกิดจากจมูกสัมผัสกับกลิ่น
- ชิวหาวิญญาน เป็นความรู้ที่เกิดจากลิ้นสัมผัสกับรส
- กายวิญญาน เป็นความรู้ที่เกิดจากกายสัมผัสกับโผฏฐัพพะ
- มโนวิญญาน เป็นความรู้ที่เกิดจากใจสัมผัสกับธรรม

2) ความรู้ระดับสัญญา (Perception) คือความรู้ระดับกำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้ เช่น รู้ลักษณะ อาการ ทรวดทรง สี เป็นต้น ความรู้ขั้นสัญญานี้เกิดขึ้นเพราะอาศัยการเทียบเคียงระหว่างประสบการณ์หรือความรู้เก่ากับประสบการณ์ใหม่หรือความรู้ใหม่ (เดือน คำดี, 2534 : 128) ซึ่งมีทั้งหมด 6 อย่างเช่นกัน ได้แก่

- รูปสัญญา (รู้รูป) เช่น ดำ แดง เป็นต้น
- สัททสัญญา (รู้เสียง) เช่น ดัง เบา เป็นต้น
- คันธสัญญา (รู้กลิ่น) เช่น หอมเหม็น เป็นต้น
- รสสัญญา (รู้รส) เช่น หวาน เปรี้ยว เป็นต้น
- โผฏฐัพพะสัญญา (รู้สัมผัสทางกาย) เช่น อ่อน แข็ง เป็นต้น
- ธรรมสัญญา (รู้อารมณ์ทางใจ) เช่น งาม น่าเกลียด เป็นต้น

3) ความรู้ระดับทิวฐิหรือมโนภาพ (Conception) หมายถึงความเห็น ซึ่งรวมถึงความเชื่อถือ ความเข้าใจ ตามนัยเหตุผล ตลอดจนทัศนคติพื้นฐานที่สืบเนื่องจากการเห็นความเข้าใจและความใฝ่นิยม กล่าวได้ว่าความรู้ระดับทิวฐินี้เป็นความรู้ทางทฤษฎี เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากการไตร่ตรอง ตรึกตรองเห็นความจริงที่อยู่เบื้องหลังแห่งปรากฏการณ์ (เดือน คำดี, 2534 : 129) ความรู้ระดับทิวฐินี้เป็นการเห็นความจริงรวบยอดที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากการคิดแบบวิเคราะห์เปรียบเทียบแล้วทำการสังเคราะห์สรุปรวบยอดลงอีกทีหนึ่งกลายเป็นทัศนะ มโนภาพหรือการเข้าใจ

ในพุทธปรัชญาแยกความรู้ระดับทฤษฎีเป็น 2 ประเภทคือ สัมมาทฤษฎี เป็นความรู้ความเข้าใจ ความเห็นที่ถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง (พระธรรมปิฎก, 2546 : 9) กับมิจาาทฤษฎี เป็นความเห็น ผิด หลงผิด ความไม่รู้ไม่เข้าใจโลกและชีวิตตามสภาวะ (พระธรรมปิฎก, 2546 : 10) ความเห็นผิดดังกล่าวนี้มาจาก ปัจจัยสองประการคือสภาพแวดล้อมที่ไม่ดีงามหรือปรัโตโฆสะกับการกระทำในใจที่ไม่แยบคาย การคิดไม่เป็น หรือไม่รู้จักคิด ซึ่งเรียกว่าอโยนิโสมนสิการ

ทั้งนี้ ความรู้ที่เรียกว่า สัมมาทฤษฎี ยังแบ่งออกเป็นอีก 2 ระดับคือ

ก. โลกียสัมมาทฤษฎี คือความเห็นชอบระดับโลกีย์ หรือกล่าวง่าย ๆ ว่าเป็นความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม อันเป็นจันจรัยธรรม

ข. โลกุตตรสัมมาทฤษฎี คือความเห็นชอบระดับเหนือโลก มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่จิ้นกับกาลเทศะใด ๆ เป็นจันสัจธรรม

4) ความรู้ระดับอภิญญา (Extrasensory Perception) เป็นความสามารถพิเศษของจิต คือ สามารถรับรู้ อารมณ์และคุณลักษณะต่าง ๆ โดยอาศัยพลังจิตโดยตรง ไม่ต้องอาศัยตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือสัมผัสใด ๆ มีชื่อเรียก อีกอย่างหนึ่งว่า “วิชชา 8 ประการ” ซึ่งประกอบด้วย

ก. วิปัสสนาญาณ หมายถึงการรู้สภาพธรรมที่ปรากฏตามความเป็นจริง

ข. มโนมยิทธิ คือสามารถถอดกายทิพย์ได้ด้วยสมาธิอันแน่วแน่มบริสุทธ

ค. อิทธิวิธี คือสามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ด้วยสมาธิอันแน่วแน่มบริสุทธ

ง. ทิพพโสต คือหูทิพย์สามารถฟังเสียงต่าง ๆ ได้ด้วยสมาธิอันแน่วแน่มบริสุทธ

จ. เจโตปริยญาณ คือการกำหนดรู้ใจของผู้อื่นหรือสัตว์อื่นได้

ฉ. บุพเพนิวาสานุสติญาณ คือความรู้ความสามารถระลึกชาติได้

ช. ทิพพจักขุ คือตาทิพย์สามารถเห็นสรรพสัตว์เกิดตายได้มีตกยากได้

ญ. อาสวกายญาณ คือปัญญาที่ทำให้อาสวะ(สิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์) ลื่นไปได้

5) ความรู้ระดับญาณ (Intuitive Insight) เป็นความหยั่งรู้สภาวะแห่งความจริงรวบยอดที่อยู่เบื้องหลัง ปรากฏการณ์ทั้งหลายทั้งปวง ตามความเป็นจริง สัมพันธ์กับภาคปฏิบัติโดยตรง กล่าวคือเป็นผลแห่งการปฏิบัติตาม ไตรสิกขา 3 ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ตามลำดับนั่นเอง

6) ความรู้ระดับสัมมาสัมโพธิญาณหรือการตรัสรู้ (Enlightenment) เป็นความรู้ระดับญาณอันสูงสุดในพุทธ - ปรัชญาคือรู้ว่ตนหลุดพ้นจากสภาวะธรรม ได้บรรลุความเป็นอิสระจากโลกิยธรรมโดยสมบูรณ์ กิจกรรมที่จะพึงทำ ไม่มีอีกต่อไปแล้ว เรียกได้ว่าได้บรรลุสัมโพธิญาณอันเป็นญาณสูงสุดในพุทธปรัชญานั้นเอง

อย่างไรก็ตามความรู้ทั้ง 6 ระดับ หากสรุปโดยอาศัยสมาธิเป็นพื้นฐานให้มีความรู้หรือปัญญาก็คงเหลือเพียง 2 ระดับคือ

1. ความรู้ระดับทิวหรือทิวฐิ เป็นความรู้ระดับที่ชนะเกิดจากการเพ่งพิจารณาด้วยจิตธรรมดาซึ่งสามัญชนทั่วไปสามารถเจริญได้ เป็นมรรควิธีในการเข้าใจความจริงของชีวิตและเป็นทางดำเนินชีวิตต่อไป ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นความรู้ระดับโลกียะ

2. ความรู้ระดับญาณ เป็นความรู้ภายในเกิดจากการบำเพ็ญสมาธิภาวนาโดยตรง ความรู้ระดับนี้สามารถทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไปได้ จิตก็พ้นจากทุกข์ มีความสงบสุขอย่างแท้จริง (บุญมี แทนแก้ว, 2540 : 222) ความรู้ในระดับนี้ไม่สามารถรู้ได้ด้วยสัญญาธรรมดาหรือการอนุมานด้วยเหตุผลเท่านั้นแต่สามารถหยั่งรู้ได้ด้วยปัญญาญาณในลักษณะเป็นประสบการณ์ตรง ความรู้ระดับนี้อาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ความรู้ระดับโลกุตระ

5. ความเหมือนความต่าง : บทวิเคราะห์

ญาณวิทยาของค่าน์ที่กล่าวได้ว่า เป็นการผสมผสานหรือประนีประนอมระหว่างแนวคิดแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) กับเหตุผลนิยม (Rationalism) กลายเป็นแนวคิดใหม่ตามแบบฉบับของค่าน์ที่ซึ่งได้รับขนานนามว่าเป็น “Kantianism” ทั้งนี้ ค่าน์ที่ไ้แยกระหว่างสสารหรือวัตถุ กับแบบของความรู้ โดยเห็นว่าวัตถุที่จะหลอมเข้าเป็นความรู้เกิดจากประสบการณ์ ส่วนเหตุผลเป็นแบบของความรู้ที่มีมาแต่กำเนิด ดังนั้น จึงมีผู้กล่าวว่า ญาณวิทยาของค่าน์เป็นเหตุผลนิยมชนิดถือแบบเป็นสำคัญ (Formalistic Rationalism) เพราะค่าน์ที่ถือเอาเหตุผลเป็นใหญ่ในการจัดเงื่อนไขสำหรับความรู้ประกอบที่เป็นสากลและจำเป็นมีอยู่ในจิตตั้งแต่เกิด (ชัยวัฒน์ อัมพพัฒน์, 2519 : 33) นอกจากนี้ทฤษฎีความรู้ของค่าน์ที่จัดเป็นทวินิยม (Dualism) เพราะค่าน์ที่กล่าวถึงปรากฏการณ์ ของสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ โดยค่าน์ที่กล่าวว่าเรารู้ว่ามีสิ่งที่คงอยู่ด้วยตัวมันเอง (Things-in-Themselves) แต่เราไม่รู้ว่ามันคืออะไร (พระทักษิณคณาธิการ, 2544 : 67) ในประเด็นเกี่ยวกับ Things-in-Themselves ของค่าน์ที่คล้ายกับทัศนะของพุทธปรัชญาซึ่งมีความเห็นว่า “โลกที่มนุษย์ประสบนั้น มิใช่โลกที่มีอยู่เป็นอยู่โดยตัวเอง แต่เป็นโลกที่มนุษย์ปรุงแต่งขึ้นมาแล้วมนุษย์ไม่เคยประสบกับความเป็นจริงแท้ แต่สิ่งที่มนุษย์ประสบนั้นเป็นสิ่งที่เป็นส่วนของมนุษย์เองเข้าไปผสมอยู่ด้วย” (วิทย์ วิศทเวทย์, 2540 : 40-41) แต่ค่าน์ที่กับพุทธปรัชญาต่างกันตรงที่ว่า สำหรับค่าน์ที่มนุษย์ปรุงแต่งโลกด้วยการจัดระเบียบทางตรรกวิทยา แต่สำหรับพุทธปรัชญามนุษย์ปรุงแต่งโลกด้วยความอยากหรือตัณหา

แต่อย่างไรก็ตามพุทธปรัชญาไม่ถือว่าเป็น ทวินิยม (Dualism) แม้ว่าพุทธปรัชญาจะได้กล่าวถึงทั้งจิต (Mind) กับวัตถุ (Matter) ก็ตามแต่เนื่องจากจิตกับวัตถุหรืออีกนัยหนึ่งคือ นามกับรูปในทัศนะของพุทธปรัชญานั้นไม่ได้แยกจากกัน ไม่ใช่สิ่งอันคงที่ถาวร นามกับรูปเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามกฎไตรลักษณ์ ยิ่งไปกว่านั้นนาม -รูปยังอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นตามหลักปัจจุสมุปบาท ต่างฝ่ายต่างอิงอาศัยกัน (พระมหาประยูร ธมมจิตโต, 2532 : 7)

ในประเด็นเกี่ยวกับที่มาของความรู้เกี่ยวกับพุทธปรัชญามีที่สนะตรงกันในส่วนกล่าวก็คือ ในพุทธปรัชญาถือว่าบ่อเกิดของรู้นั้นได้มาจากประสบการณ์ อันเป็นแนวคิดที่ตรงกับแนวคิดแบบประจักษ์นิยมกล่าวคือรู้นั้นได้มาและตรวจสอบได้ด้วยผัสสะหรือประสาทสัมผัส ทั้งนี้จะเห็นได้จากคำสอนที่กล่าวไว้ในกาลมสูตรที่ไม่ให้ปลงใจเชื่อแหล่งความรู้ทั้งสิบแหล่งโดยยังไม่ได้ไตร่ตรองสอบสวนด้วยตัวเองก่อน จะเห็นได้ว่าแหล่งอ้างอิงความรู้ทั้งสิบประการที่ปรากฏในกาลมสูตรซึ่งได้แก่ การฟังสืบ ๆ กันมา การปฏิบัติสืบ ๆ กันมา การเล่าลือกันมา การอ้างคัมภีร์หรือตำรา การไตร่ตรองด้วยตรรกะ การอนุมาน การคิดด้วยเหตุผล การเข้ากันได้กับทฤษฎี ความเป็นไปได้และคำสอนของครูบาอาจารย์ คำสอนในพุทธปรัชญามีให้คว่นสรุปและเชื่อในแหล่งความรู้ทั้งสิบดังกล่าวต้องสอบสวนด้วยตนเองให้เห็นจริงก่อนจึงเชื่อได้ ซึ่งแหล่งความรู้ทั้งสิบประการดังกล่าวไม่มีกรณีประสาทสัมผัสรวมอยู่ด้วย ซึ่งอาจแปลความหมายได้ว่าในพุทธปรัชญาเห็นว่า ประสาทสัมผัสเป็นแหล่งความรู้ที่เชื่อถือได้ (สมภารพรมทา, 2542 : 239) อีกประการหนึ่งพุทธปรัชญาได้สอนให้เชื่อในสิ่งที่ตรงกับสิ่งหรือเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้น ดังเห็นได้จากในกรณีของอปนณกสูตรได้กล่าวว่า “ถ้าปรโลกมีจริงใครเชื่อว่าไม่มีความเชื่อนั้นแท้ ถ้าปรโลกไม่มีจริงโดยกล่าวว่าไม่มีจริงคำกล่าวนั้นแท้ ถ้าปรโลกมีจริงใครเชื่อว่าไม่มีจริงความเชื่อนั้นจริง ” ในแง่นี้ชี้ให้เห็นว่าพุทธปรัชญาเห็นด้วยกับทฤษฎีสมนัย (Correspondence Theory) นั้นเอง (วิทย์ วิศทพทย์, 2540 : 44) ส่วนในแง่ของคำถามที่ปรากฏว่าคำถามที่ยอมรับและเห็นด้วยกับ Hume ที่ว่าความรู้มีจุดเริ่มต้นจากประสบการณ์ทางผัสสะ (Hartnack, 2001 : 5) ซึ่งคำถามที่กล่าวว่า “มโนภาพถ้าปราศจากการรับรู้ทางผัสสะแล้วก็ว่างเปล่า ” (เดียน คำดี, 2526 : 128) ดังนั้นเห็นได้ว่าคำถามที่เห็นด้วยกับแนวคิดประจักษ์นิยมบางส่วน โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของความรู้ซึ่งต้องเป็นการเริ่มต้นจากประสบการณ์ทางผัสสะเท่านั้น ในประเด็นนี้ก็สอดคล้องกับพุทธปรัชญาที่เห็นว่าความรู้หรือการรับรู้เริ่มต้นจากประสบการณ์ทางผัสสะผ่านทางอายตนะทั้ง 6 อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แต่อย่างไรก็ตามในส่วน of ประสบการณ์ทางผัสสะนั้นปรัชญาตะวันตกมักพิจารณาแค่เพียงอวัยวะรับสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายเท่านั้น ในขณะที่พุทธปรัชญาได้พิจารณารวมไปถึงใจหรือจิตด้วยเนื่องจากกายกับจิตในเชิงพุทธปรัชญาไม่ใช่สิ่งที่แยกกันได้โดยเด็ดขาด ต่างก็ต้องอิงอาศัยกัน

นอกจากนี้ ในส่วนของบ่อเกิดแห่งความรู้ คำถามที่ได้กล่าวถึงความรู้ประเภทหนึ่งที่ไม่ได้มาจากประสบการณ์ แต่เกิดจากความคิดของมนุษย์เองคือ ความรู้ในตน (a priori) ซึ่งความรู้ในตน ในที่สนะของคำถามที่หมายถึงคุณลักษณะสากลและคุณลักษณะจำเป็นที่เกิดจากการพิจารณาทางตรรกะก่อนที่จะมีประสบการณ์ทางผัสสะ (สุรพงษ์ โสธนะเสถียร, 2545 : 12) ความรู้ในตนตามทัศนะของคำถามที่เป็นความรู้ดั้งเดิมติดตัวมาแต่กำเนิด (สมักรบุราราศ, 2544 : 106) ซึ่งทัศนะดังกล่าวแตกต่างไปจากแนวคิดแบบประจักษ์นิยมและพุทธปรัชญา ทั้งนี้ พุทธปรัชญาไม่ได้กล่าวถึงกรณีของความรู้ในตนในแง่ที่เป็นความรู้ดั้งเดิมติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด โดยหลักการแล้วความรู้เกิดจากการรับรู้ทางผัสสะทั้งสิ้นซึ่งในกรณีนี้พุทธปรัชญาเห็นตรงกันกับ Locke ที่ถือว่าความรู้เกิดทีหลัง

ประสบการณ์ (a posteriori) ส่วนกรณีการใช้ปัจจัยภายในซึ่งเปรียบเสมือนความรู้ในตนเองได้แก่ โยนิโสมนสิการของพุทธปรัชญาในการไตร่ตรองใคร่ครวญเพื่อเข้าสู่ความรู้อันแท้จริงนั้น ก็เป็นกรณีที่ต้องอาศัยความรู้จากประสบการณ์อันเป็นปัจจัยภายนอกซึ่งได้แก่ ปรโตโมสะ เข้ามาเป็นเบื้องแรกก่อน แล้วใช้โยนิโสมนสิการในการคิดไตร่ตรองอย่างแยกกายเพื่อเข้าถึงความจริงอันเป็นสัจธรรม ซึ่งในประเด็นนี้ก็แตกต่างไปจากแนวความคิดของคานท์ ในทัศนะของคานท์การเกิดความรู้ที่เป็นลักษณะศาสตร์นั้นต้องอาศัยแบบแห่งความเข้าใจ (Forms of understanding) ซึ่งคานท์เรียกว่า Categories แบบของความคิดดังกล่าวจึงเสมือนเป็นสิ่งที่คงที่ ในขณะที่วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการนั้นอาศัยการสะสมความรู้จากประสบการณ์ทางผัสสะซึ่งเป็นข้อเท็จจริงทางประสาทสัมผัสแล้วนำมาพิจารณาไตร่ตรองโดยอาศัยวิธีคิดหลายแบบตามแนวทางของโยนิโสมนสิการ เช่น คิดแบบปณนิสิการ คือคิดต่อเนื่องจัดลำดับได้อย่างเป็นขั้นตอนหรือคิดอย่างเป็นระเบียบ คิดแบบ ปัจจยมนสิการคือคิดแบบสืบค้นตามเหตุแห่งปัจจัยเพื่อสืบสาวสาเหตุหรือคิดอย่างเป็นระบบ เป็นต้น การคิดแบบโยนิโสมนสิการจึงเป็นการคิดไตร่ตรองภายใต้ข้อเท็จจริงจากประสบการณ์ที่สะสมต่อเนื่องมายาวนาน ดังเช่น กรณีการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็ต้องอาศัยความรู้จากปรโตโมสะเป็นเวลานานถึง 6 ปี อันเป็นการสะสมความรู้ทั้งหลายนั้นเองต่อจากนั้นทรงได้ใช้โยนิโสมนสิการไตร่ตรองพิจารณาจนบรรลุสู่องค์ความรู้อันเป็นอริยสัจ ทั้งนี้ สมัคร บุราวาศ (2544 : 108) ได้สรุปว่า “น่าจะมีสักครั้งเดียวที่ทรงสร้างความคิดขึ้นมาจากความว่างเปล่า ... พระองค์ทรงใช้วิธีคิดจากสิ่งที่แน่นอนอย่างหนึ่งไปสู่สิ่งที่แน่นอนอีกอย่างหนึ่ง เป็นการศึกษาจากข้อเท็จจริง จากสัจธรรมไปสู่สัจธรรมนั่นเอง วิธีการหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาของพระองค์ได้ถูกค้นพบไม่ใช่ถูกคิดขึ้นมา เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นสิ่งที่เราได้ประสบจริง ๆ เมื่อผ่านการปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไปแล้ว ไม่ใช่สิ่งที่ได้จากการนั่งคิดใคร่ครวญเฉย ๆ ” ในประเด็นนี้จึงชี้ให้เห็นว่า การใช้ความรู้ในตนเองซึ่งอาศัยกลไกของการคิดเพื่อนำไปสู่ความรู้อันเป็นสากลนั้น ในทัศนะของพุทธปรัชญาต้องอาศัยการสะสมความรู้จากประสบการณ์ที่ยาวนาน ประกอบกับอาศัยการปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ซึ่งเรียกว่า ไตรสิกขา เพื่อเป็นการเตรียมตนทั้งในแง่สุขภาพกายและจิตให้พร้อมสำหรับการใช้โยนิโสมนสิการ ซึ่งในกรณีของการฝึกปฏิบัตินั้นในส่วนของคานท์ไม่ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้เลย อันเป็นข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งระหว่างญาณวิทยาของคานท์กับพุทธปรัชญา

ด้วยเหตุนี้เองความรู้แจ้งแจ้ง (Intuition knowledge) ซึ่งคานท์ใช้คำว่า ความรู้แจ้งอันบริสุทธิ์ (Pure Intuition) ในลักษณะของคานท์จึงเป็นแบบเหตุผลนิยม (rationalism) ส่วนความรู้แจ้งแจ้งของพุทธปรัชญาซึ่งเรียกว่า ญาณทัศน์ จึงมีลักษณะเป็นปฏิบัตินิยม (Pragmatism) กล่าวคือมีลักษณะที่ต้องอาศัยการปฏิบัติควบคู่ไปกับทฤษฎีอย่างแยกกันไม่ออก (วิทย์ วิศทวathy, 2538 : 45) นั่นคือ ต้องอาศัยหลักปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา และทั้งศีลสมาธิ ปัญญาต่างต้องเกื้อกูลและไปด้วยกัน การขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปย่อมไม่อาจบรรลุถึงความรู้ นามแจ้งแจ้งในเชิงพุทธปรัชญาได้

อีกประการหนึ่งที่มีความแตกต่างกันในญาณวิทยาของค่านักกับพุทธปรัชญาอย่างชัดเจนได้แก่ในเรื่องเกี่ยวกับความรู้ระดับเหนือประสบการณ์ (Speculative knowledge) ซึ่งค่านักมองว่าต้องอาศัย “Ideas of reason” ในการเข้าถึงความรู้ระดับนี้ ซึ่งเป็นเรื่องของศรัทธาเข้ามาประกอบด้วยส่วนหนึ่ง ค่านักใช้ความรู้ระดับดังกล่าวเพื่อพิสูจน์ในเรื่องของวิญญาณ (Soul) โลก (World) และปฐมเหตุของโลกวัตถุและโลกแห่งจิตหรือพระเจ้า (God) ซึ่งแตกต่างไปจากพุทธปรัชญาที่กล่าวถึงความรู้ระดับญาณอันสูงสุดนั้นมีไว้เพื่อแสวงหาทางหลุดพ้นจากสภาวะธรรมทั้งหมด หลุดจากโลกียธรรมโดยสมบูรณ์ หรือการเข้าสู่นิพพานนั่นเอง ดังนั้น วัตถุประสงค์ของกระบวนการความรู้ขั้นสูงสุดของพุทธปรัชญาจึงแตกต่างจากค่านักที่ดังคำสอนที่ปรากฏในญาณวิทยาของพุทธศาสนาว่า

“มนุษย์เรามีวิชาหรือความไม่รู้เป็นมูลฐานมาแต่เดิม ต่อมาเมื่อเรียนจึงค่อยรู้ขึ้นทีละน้อยๆ จนกระทั่งรู้มากที่สุด คือรู้เท่าทันถึงเหตุและผลของสิ่งทั้งหลายและสามารถทำให้จิตใจของผู้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาได้ ” (สมักร บวรवास, 2544 : 91)

นอกจากนี้การที่ค่านักพยายามหา “Ideas of reason” เมื่อนำไปตอบคำถามทางอภิปรัชญา (Metaphysic) เกี่ยวกับวิญญาณ เกี่ยวกับโลก และปฐมเหตุของโลกรวมทั้งวัตถุและจิตหรือ God นั้น จึงแตกต่างไปจากพุทธปรัชญาที่ไม่สนใจปัญหาทางอภิปรัชญามากนัก ดังจะเห็นได้จากกรณีของจุฬาลงกโยวาทสูตร (แสง จันทรังาม, 2544 : 20-25) ได้สรุปไว้ว่า พระพุทธเจ้าไม่พยากรณ์ (ตอบปัญหา) ใน 10 ประการดังจะกล่าวต่อไปนี้คือ

- (1) โลกเที่ยง (คงอยู่ตลอดเวลา)
- (2) โลกไม่เที่ยง (คงอยู่อย่างชั่วคราว)
- (3) โลกมีที่สุด (จักรวาลมีขอบเขตจำกัด)
- (4) โลกไม่มีที่สุด (จักรวาลไม่มีขอบเขต)
- (5) ชีพอันนั้น สรีระก็อันนั้น (กายกับจิตเป็นอันเดียวกัน)
- (6) ชีพอย่างหนึ่ง สรีระอย่างหนึ่ง (กายกับจิตเป็นคนละอย่าง)
- (7) สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ (คนตายไปแล้ว ไม่สูญ)
- (8) สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปไม่มีอยู่ (ตายแล้วสูญก็มี ไม่สูญก็มี)
- (9) สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี (ตามแล้วสูญก็มี ไม่สูญก็มี)
- (10) สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายไปมีอยู่ก็หาไม่ได้ ไม่มีอยู่ก็หาไม่ได้ (ตายแล้วสูญก็ไม่ใช่ ไม่สูญก็ไม่ใช่)

โดยให้เหตุผลว่าเพราะไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ อันนำไปสู่การดับทุกข์ไม่เกิดประโยชน์ต่อความรู้อันแท้จริงเพื่อการตรัสรู้ ดังนั้น จึงไม่ทรงตอบปัญหาล่าช้า ในแง่นี้จึงมีผู้กล่าวว่าพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นปฏิฐานนิยม (Positivism) เพราะสนใจแต่ทุกข์สุขในปัจจุบันของมนุษย์ โดยการกระทำของมนุษย์เอง (แสง จันทรังาม, 2544 : 20) ในขณะที่ปรัชญาความรู้ของค่านักแม้จะมีการสร้างหลักแนวคิดใหม่อันเกิดจากการผสมผสานระหว่างประ

จักขนิยมกับเหตุผลนิยมก็ตามก็ยังมีผู้มองว่าแนวปรัชญาค่านท์มีลักษณะทางเหตุผลนิยมมากกว่าโดยได้ชื่อว่าเป็นเหตุผลนิยมที่ยึดแบบเป็นหลัก (Apriorism) ซึ่งบางตำราเรียกว่าแบบ “อนุমানนิยม” (บุญมี แทนแก้ว, 2545 : 51)

ตารางแสดงการเปรียบเทียบความเหมือนความต่างระหว่างญาณวิทยาแบบค่านท์กับพุทธปรัชญา

ประเด็นเปรียบเทียบ	ญาณวิทยาแบบค่านท์	ญาณวิทยาแบบพุทธปรัชญา
1. จุดเริ่มต้นของความรู้	- เริ่มจากประสาทสัมผัส	- เริ่มต้นจากประสาทสัมผัส
2. ที่มาของความรู้	- เกิดจากประสบการณ์ทางผัสสะ (a posteriori) ร่วมกับความรู้ในตน (a priori) ซึ่งติดตัวมาแต่กำเนิด	- เกิดจากประสบการณ์ทางผัสสะ (a posteriori) และการคิดใคร่ครวญโดยอาศัยประสบการณ์ทางผัสสะที่สะสมมา
3.กระบวนการของความรู้ 3.1 ความรู้เฉพาะหน่วยหรือความรู้ระดับต้น 3.2 ความรู้ระดับศาสตร์หรือทฤษฎี 3.3 ความรู้สูงสุดหรือความรู้อันเป็นสัจธรรม	- เริ่มจากประสาทสัมผัสผ่านกลไกการคิดที่เรียกว่าแบบบริสุทธ์ของผัสสะ - เริ่มจากประสาทสัมผัสผ่านกลไกการคิดที่เรียกว่า แบบบริสุทธ์แห่งความเข้าใจ (Pare form of Sensibilify) - เริ่มต้นด้วยศรัทธาอันอยู่เหนือประสบการณ์ทั้งปวง แล้วใช้เหตุผลปฏิบัติ เรียกว่า “Idea of reason”	- เริ่มจากประสาทสัมผัสผ่านอายตนะ ทั้ง 6 ได้แก่ตา หู จมูก ปาก ลิ้น กาย ใจ - เริ่มจากประสาทสัมผัสแล้วอาศัยการไตร่ตรองแยกคายโดยอาศัยปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆษะ) นำมาคิดวิเคราะห์ และ สังเคราะห์ด้วยปัญญาที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ ” จนเห็นความจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่าง ๆ - เริ่มต้นจากประสาทสัมผัส แล้วอาศัยการไตร่ตรองแยกคายโดยอาศัยปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆษะ) และการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์ด้วย โยนิโสมนสิการ เช่นเค็มแต่ยกกระดืบเป็นระดับ โลภทุระ ซึ่งต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาค้วยตนเอง

ประเด็นเปรียบเทียบ	ญาณวิทยาแบบค้ำนัท	ญาณวิทยาแบบพุทธปรัชญา
4. ระดับของความรู้	- แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ 1) ระดับประสบการณ์ทางผัสสะ (Perceptual Knowledge) 2) ระดับประสบการณ์ทางจิต (Conceptual Knowledge) 3) ระดับเหนือประสบการณ์ (Speculative Knowledge) โดยระดับที่ 1 เป็นความรู้เฉพาะหน่วย ระดับที่ 2 ถือเป็นความรู้สากล ส่วนระดับที่ 3 เป็นศรัทธามากกว่า	- แบ่งเป็น 6 ระดับ คือ 1)ระดับความรู้สึกรู้จัก (Consciousness) 2)ระดับสัญญา (Perception) 3)ระดับทิวทัศน์หรือโนภาพ (Conception) 4)ระดับอภิปัญญา (Extrasensory Perception) 5)ระดับญาณ(Intuitive Insight) 6) ระดับสัมมาสัมโพธิญาณ (Enlightenment) โดยความระดับ 1 ถึง 4 ถือเป็นระดับโลกียะ ส่วนระดับ 5 ขึ้นไปถือเป็นระดับโลกุตระ อันเป็นความรู้สากลหรือสัจธรรม
5. จุดหมายสูงสุดของความรู้	- เพื่อนำไปสู่หลักจริยศาสตร์ และ เพื่อพิสูจน์เรื่องวิญญาณ (Soul) โลก (World) และพระเจ้า(God)	- เพื่อแสวงหาทางหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง
6. ลักษณะของแนวคิดหลัก	- มีจุดเริ่มต้นของความรู้ในลักษณะของปัจเจกนิยม - เป็นทวินิยม (Dualism) เนื่องจากมีสิ่งคงที่ในตัวเอง "thing-in-themselves" ที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้ กล่าวคือแยกจิตกับวัตถุออกจากกัน - เป็น Formalistic Rationalism โดยอาศัยเหตุผลที่ถือเป็นสำคัญในการแสวงหาความรู้อันเป็นสัจธรรม	- มีจุดเริ่มต้นของความรู้ในลักษณะของปัจเจกนิยม - ไม่เป็นทวินิยม(Dualism) วัตถุกับจิต (นาม-รูป) ไม่แยกจากกันต่างต้องอิงอาศัยกัน - เป็น Pragmatism โดยอาศัยการปฏิบัติควบคู่ไปกับหลักการหรือทฤษฎีในการแสวงหาความรู้อันเป็นสัจนิยม

6. บทสรุป

ญาณวิทยาเป็นวิทยาการที่มุ่งสอบสวนถึงธรรมชาติและขอบเขตความรู้ของมนุษย์ ดังนั้นขอบเขตของญาณวิทยาจึงครอบคลุมเกี่ยวกับที่มาของความรู้ กระบวนการและเงื่อนไขหรือปัจจัยของความรู้ รวมถึงลักษณะและ

ประเภทหรือระดับของความรู้ ญาณวิทยาถือกำเนิดมาในโลกมานานแล้ว ทั้งในซีกโลกตะวันตกและตะวันออก แต่ญาณวิทยาในทัศนะของปรัชญาตะวันตกกับปรัชญาตะวันออกมีข้อแตกต่างกันหลายประการ อย่างไรก็ตามก็มีข้อที่สอดคล้องกันไม่น้อยเช่นกัน

ในปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ญาณวิทยาของคานท์ (Imanual Kant) นักปรัชญาชาวเยอรมันนับว่ามีอิทธิพลต่อแนวคิดของบรรดานักคิดทางตะวันตกมาก กล่าวกันว่าปรัชญาของคานท์เป็นพื้นฐานให้นักคิดชาวเยอรมันในรุ่นถัดมาได้สร้างความคิดใหม่ๆ ขึ้น (บุญมี แทนแก้ว, 2545 : 154) นอกจากนี้คานท์ได้นำเสนอทฤษฎีใหม่ๆ เกี่ยวกับความรู้อันมีคุณูปการต่อการแสวงหาความรู้ในยุคต่อๆ มาอย่างมากทีเดียว ส่วนปรัชญาทางตะวันออกก็ถือกำเนิดมานานและอาจนานกว่าปรัชญาตะวันตกด้วยซ้ำ เช่น ปรัชญาอินเดียโบราณ เป็นต้น ในบรรดาปรัชญาตะวันออกพุทธปรัชญาหรือปรัชญาของพระพุทธศาสนา นับว่ามีความโดดเด่นเป็นพิเศษ ปัจจุบันคำสั่งสอนรวมทั้งปรัชญาของพุทธศาสนาได้เผยแผ่ขยายไปทั่วโลก และกลายเป็นศาสนาหนึ่งที่มีผู้นับถือศรัทธามากที่สุดในฝั่งตะวันออก ญาณวิทยาของพุทธปรัชญานับว่ามีความทันสมัยสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ รวมถึงศาสตร์อื่นๆ ในโลกปัจจุบันด้วย ดังนั้นบทความนี้จึงได้ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบญาณวิทยาของคานท์กับของพุทธปรัชญาเพื่อพิจารณาให้เห็นประจักษ์ว่าญาณวิทยาทั้งสองแบบมีความเหมือนและความแตกต่างกันประการใดบ้าง ญาณวิทยาแต่ละแบบสามารถอธิบายโลกและชีวิตของมนุษย์บนพื้นโลกได้อย่างไร และสามารถนำมาประสมประสานใช้ในการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ในปัจจุบัน รวมทั้งการศึกษาชีวิตประจำวันได้หรือไม่มากนักน้อยเพียงใด

จากการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบพบว่า จุดเริ่มต้นของความรู้ในทัศนะของคานท์กับพุทธปรัชญามีความสอดคล้องกันในแง่ที่ว่า ความรู้ต้องเริ่มต้นจากประสบการณ์ทางผัสสะเท่านั้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีลักษณะของความเป็นประจักษ์นิยม (empiricism) อันไม่แตกต่างไปจากแนวคิดของ Locke และ Hume มากนัก นอกจากนี้ทัศนะในการมองโลก (world) ของคานท์ก็มีความสอดคล้องกับพุทธปรัชญาตามที่คานท์มองว่าโลกที่เราพบอยู่ทุกวันนี้เป็นโลกของปรากฏการณ์ (Phenomena) เนื่องจากเราไม่สามารถเข้าถึงโลกที่แท้จริงได้ (noumena or things-in-themselves) เพราะโลกที่พบเห็นได้ถูกปรุงแต่งด้วยความคิดหรือมโนภาพของมนุษย์เสียแล้ว แต่ต่างกันตรงที่ว่าสำหรับคานท์มนุษย์ปรุงแต่งโลกด้วยการจัดระเบียบทางตรรกวิทยา แต่ในทัศนะของพุทธปรัชญามนุษย์ปรุงแต่งโลกด้วยตัณหา

ในญาณวิทยาของคานท์ได้กล่าวถึงความรู้ในตน (a priori) ว่าเป็นความรู้ที่มนุษย์มีมาตั้งแต่เกิดทุกคน เป็นความรู้ที่เป็นสากลและจำเป็นซึ่งเกิดจากการพิจารณาทางตรรกะก่อนประสบการณ์ ในประเด็นนี้จึงแตกต่างไปจากพุทธปรัชญาซึ่งไม่ยอมรับว่ามนุษย์จะมีความรู้มาตั้งแต่กำเนิด เพราะในญาณวิทยาของพุทธปรัชญาได้บ่งบอกไว้ชัดเจนว่า “มนุษย์ถือกำเนิดมาด้วยอวิชชาคือความไม่รู้ทั้งปวง ” ซึ่งหลังจากเกิดมาแล้วได้มีประสบการณ์และมีการ

สะสมประสบการณ์ตลอดจนมีการฝึกฝนพัฒนาปัญญาให้รู้จักกลั่นกรองและนำข้อเท็จจริงจากประสบการณ์มาพิจารณาจึงเกิดเป็นวิชาหรือความรู้ขึ้น

นอกจากนี้ความรู้ที่ได้จากการนำข้อเท็จจริงมาไตร่ตรองโดยอาศัยความรู้ในตอนที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการของพุทธปรัชญานั้น ความรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นแค่เพียงความรู้แบบศาสตร์หรือทฤษฎี (Theory) เท่านั้นยังไม่ถือเป็นสัจธรรมอันเป็นความรู้สากลหรือความรู้ขั้นสูงสุด ความรู้แบบศาสตร์จึงสามารถเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ตลอดเวลา เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ ซึ่งกล่าวถึงความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งในโลก อันประกอบด้วย “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” ซึ่งหลักดังกล่าวนี้สอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ที่ได้กล่าวไว้ว่า “ความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่นักวิทยาศาสตร์พึงยอมรับไว้เบื้องต้น” (วิทย์ วิศทวathy, 2538 : 49) ในประเด็นนี้ลักษณะความรู้ในระดับศาสตร์ของพุทธปรัชญาจึงมีความชัดเจน และอธิบายได้แยบคายกว่าญาณวิทยาของค่านั

ส่วนกรณีของความรู้ขั้นสูงสุดหรือความรู้เหนือศาสตร์นั้น ค่านัที่ได้กล่าวไว้เช่นกัน โดยค่านัได้เสนอความรู้แจ่มแจ้งแบบบริสุทธิ์ (pure intuition) ซึ่งเป็นความรู้ในตนเองและเป็นอภิประสบการณ์นิยม (superempirical) ซึ่งใช้เพียงผัสสะภายใน (สุรพงษ์ โสชนะเสถียร, 2545 : 46) ไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ใด ๆ เพียงอาศัยแบบแห่งความคิดหรือแบบแห่งความเข้าใจ (forms of understanding) ซึ่งมนุษย์ทุกคนมีอยู่แล้ว ในประเด็นนี้ก็แตกต่างไปจากทัศนะของพุทธปรัชญา ในทัศนะแบบพุทธปรัชญาเห็นว่า ความรู้แจ่มแจ้ง (intuition) นั้นเป็นความรู้ที่เรียกว่า “ญาณทัศน์” ซึ่งการที่จะเข้าถึงความรู้ระดับนี้ได้ต้องผ่านการฝึกปฏิบัติให้มีความสัมพันธ์ทั้งกาย วาจา ใจ ตามหลักไตรสิกขา นั่นคือทำตนเองให้มีปัจเจกภาพด้วยการบำเพ็ญเพียรด้วยศีล สมาธิ อันจะนำไปสู่ปัญญา และปัญญานี้เองจะทำให้ผู้นั้นสามารถคิดไตร่ตรองอย่างแยบคายตามหลักโยนิโสมนสิการ อันนำไปสู่ความรู้ขั้นสูงสุดหรืออริยสัจได้ด้วยตนเอง กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ ความรู้แจ่มแจ้งของค่านัที่มีลักษณะของการใช้หลักเหตุผลหรือความคิดในตนเองตามวิธีการแบบเหตุผลนิยม (rationalism) ในขณะที่ความรู้แจ่มแจ้งแบบพุทธปรัชญาต้องอาศัยความรู้ในตนเอง (โยนิโสมนสิการ) ควบคู่ไปกับหลักปฏิบัติ (ไตรสิกขา) อันมีลักษณะแบบปฏิบัตินิยม (Pragmatism) นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ญาณวิทยาของค่านัที่ก็นับว่ามีคุณูปการต่อการศึกษาเชิงศาสตร์ในยุคต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบันเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีคิดแบบกลไกนิยม (Mechanism) ตามแบบฉบับของค่านัที่เป็นวิธีหนึ่งที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์และสร้างความคิดหรือความรู้ใหม่ ๆ ได้ หรือทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในโลกได้ รวมทั้งวิธีการผสมผสานแนวคิดแบบเหตุผลนิยมกับประสบการณ์นิยมในการตรวจสอบและสร้างความรู้น่าจะเป็นพื้นฐานส่วนหนึ่งที่มีการนำมาใช้ในปัจจุบันในส่วนที่เกี่ยวกับการแสวงหาความรู้หรือการวิจัยในทางสังคมศาสตร์ซึ่งในปัจจุบันเริ่มนิยมทำการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ ด้วยการใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) ผสมผสานกับการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นมรดกตกทอดจากวิธีคิดในการผสมผสานแนวคิดสองกระแสหลักของค่านัในขณะนั้นสืบต่อมา ส่วนญาณวิทยาแบบพุทธปรัชญาคงไม่

ต้องกล่าวอะไรมากมายเนื่องจากศาสนาพุทธเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งในสังคมไทย และโลกตะวันออก ญาณวิทยาแบบพุทธปรัชญามีคุณูปการกับโลกและสังคมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะต่อสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านานเป็นทั้งรากฐานในการดำเนินชีวิต รากฐานการศึกษา มีความเป็นปรัชญาวิทยาศาสตร์ที่เอื้อประโยชน์ต่อการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้อง ต่อการทำความเข้าใจธรรมชาติ โลกและชีวิต ในขณะเดียวกันก็เป็นปรัชญาศาสนาที่ช่วยให้มวลมนุษยย์พ้นจากทุกข์ รวมทั้งเป็นสิ่งโยงยึดสังคมไทยให้เป็นสังคมที่น่าอยู่สืบเนื่องมาจวบจนปัจจุบัน ©

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ. 2545. *เริ่มรู้จักปรัชญา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชนตจอน.
- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนีและคณะ. 2542. *รากแก้วมนุษย์ : ปรัชญาแห่งสรรพสิ่ง*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี (รวบรวม). 2545. *สหวิทยาการแห่งมนุษยศาสตร์ : มิตินแห่งมนุษย์*. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยวัฒน์ อัครพัฒน์. 2519. *ญาณวิทยา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เดือน คำดี. 2526. *ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ : ติพย์อักษร.
- เดือน คำดี. 2530. *ปัญหาปรัชญา*. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.
- เดือน คำดี. 2534. *พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ. โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.
- บุญมี แท่นแก้ว. 2536. *ปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.
- บุญมี แท่นแก้ว. 2540. *"พุทธศาสนากับปรัชญา" รวมบทความทางวิชาการพระพุทธศาสนาและปรัชญา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุญมี แท่นแก้ว. 2545. *ปรัชญาตะวันตก(สมัยใหม่)*. กรุงเทพฯ : โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.
- ปรีชา ช่างขวัญยืนและสมภาร พรหมทา . 2543. *มนุษย์กับศาสนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เนืองน้อย บุญนตร. 2544. *จริยศาสตร์ตะวันตก ค้านท์ มิเกล ฮอบส์ รอด ชาร์ลส์*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พระมหาประยูร ธรรมจิตโต. 2532. *"พุทธปรัชญาเถรวาท" มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระทักษิณคณาธิการ. 2544. *ปรัชญา*. กรุงเทพฯ : สหธรรมมิก.

- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2545. *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 7, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- พระอมรมณี (สุวรรณ วรฐาญ). 2515. *แนวปรัชญาตะวันตก*. กรุงเทพฯ : เจริญรัตน์การพิมพ์.
- พิน คอกบัว. 2544. *ปวงปรัชญากรีก*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- ภัทรพร สิริกาญจน. 2520. *บทบาทของเหตุผลในงานเขียนของคานท์*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมักร บุรวาศ. 2542. *ปัญญา : จุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาของมนุษยชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- สมักร บุรวาศ. 2544. *วิชาปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- สมักร บุรวาศ. 2544. *พุทธปรัชญา : มองพุทธศาสนาด้วยทรรศนะทางวิทยาศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
- สุรพงษ์ โสชนะเสถียร. 2545. *วิทยปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : ประสิทธิ์ภักซ์แอนด์พริ้นติ้ง.
- แสง จันทรงาม. 2544. *พุทธศาสนวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : ชีระการพิมพ์.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. 2546. *คู่มืออภิปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ลักษณะวัต เจริญพงศ์. 2541. "ความรู้ในพุทธปรัชญา" *พุทธศาสนศึกษา*. (พฤษภาคม-ธันวาคม), 70-76.
- วิทย์ วิศทเวทย์. 2538. "ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนา" *พุทธศาสนศึกษา*. (กันยายน-ธันวาคม), 42-52.
- วิทย์ วิศทเวทย์. 2540. "ทัศนะทางอภิปรัชญาในพุทธศาสนาเถรวาท" *พุทธศาสนศึกษา*. (มกราคม-เมษายน), 38-52.
- พงษ์เพชร พุ่มพวง (รวบรวม). *พุทธประวัติ*. <http://www.thai.net/wathuataparn/BUD001.HTML>, 18 ตุลาคม 2546.
- Aune, Bruce. 1991. *Knowledge of the External World*. London : Routledge.
- Blanshard, Brand. 1964. *Reason and Analysis*. Illinois : La Salle.
- Gilson, E. and Langan, T. 1963. *Modern Philosophy : Descartes to Kant*. New York : Colonial Prss, Inc.
- Hartnack, Tustus. 2001. *Kant's Theory of Knowledge : An Introduction to the Critique of Pure Reason*. Reprinted, Indianapolis : Hackett Publishing Company, Inc.
- Thomson, Garrett. 2003. *On Kant*. Revised Edition, U.S.A. : Wadsworth. ©